

Sundstrup Øst

- en boplads fra yngre stenalder

Mikkel Kiildsen

Viborg Stiftsmuseum 2006

Bygherrerapport nr. 11

Bygherre: Erik Rohde

Indledning.

Bopladser fra yngre stenalder er en fundgruppe som museet sjældent støder på i større omfang. De er ikke direkte sjældne, men ofte er kun få og spredte anlægsspor bevaret. Egnene omkring Limfjorden har dog været oplagte bosættelsesområder for stenalderens befolkning, da de her kunne udnytte både fjordens ressourcer i form af indsamling af skaldyr, fiskeri m.v. og baglandets muligheder for agerbrug og jagt. Disse områder har dog haft en større interesse i ældre stenalder, hvor man endnu ikke var begyndt at dyrke jorden.

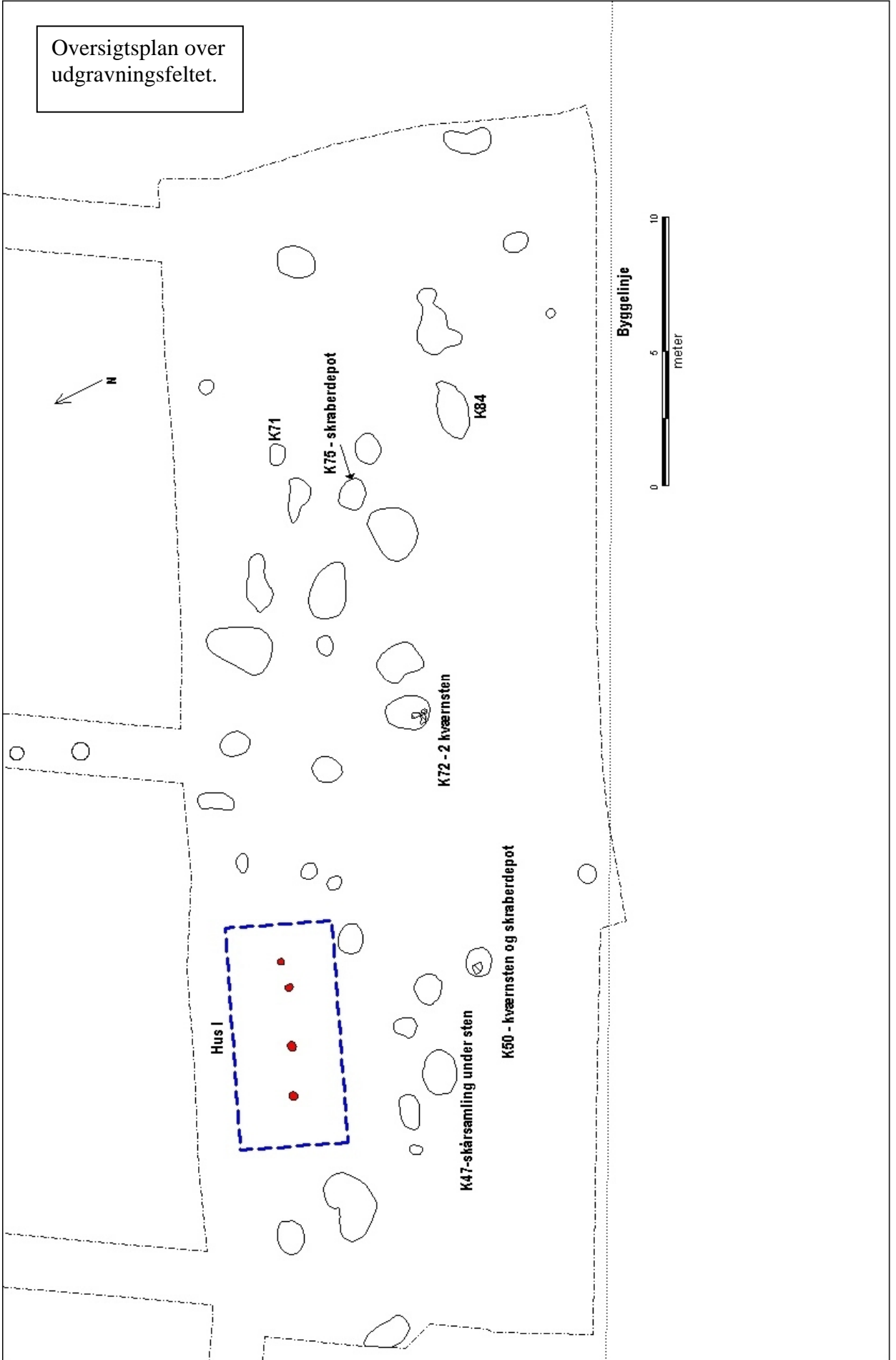
I området omkring Sundstrup er der da heller ikke tidligere registreret bopladser fra yngre stenalder, dog er der syd for Skivevej registreret 3 skaldynger (køkkenmøddinger), som formodes at være fra ældre stenalder (nr. 121A-C på figur 1). Fund af slebne flintredskaber i de øvre dele af skaldyngerne vidner dog om senere ophold i yngre stenalder, da man først her begyndte at slibe sine redskaber. Endvidere er der registreret mange gravhøje i området (figur 1). Disse er dog fredet og således aldrig undersøgt. En del af dem er sandsynligvis fra bronzealderen, men mange af dem kan også være fra yngre stenalder.

Figur 1: Arkæologiske lokaliteter ved Sundstrup. Gravhøje er angivet med cirkler, bopladser med firkanter og andre fund med X. Bopladsen Sundstrup Øst er markeret med grøn firkant

Da museet blev kontaktet af Erik Rohde mht. byggeplaner på et mindre næs med flot udsigt ud over Limfjorden og Sundstrup by, mente museet bl.a. på baggrund af ovenstående, at der var risiko for forekomst af væsentlige fortidsminder. Derfor fik museet på denne baggrund bygherrens tilladelse til at foretage en arkæologisk forundersøgelse, således det kunne afklares om mistanken var berettiget.

Forundersøgelsen eller prøvegravningen som det ofte kaldes blev foretaget i det tørre efterår i 2005. På trods af vanskelige observationsbetingelser i den tørre jord kunne der ved maskinafgravning af det moderne pløjelag konstateres flere mørke pletter i undergrunden på de yderste dele af næsset. I disse mørke pletter (=fyldskifter) fandt vi en del flintafslag og lerkarskår.

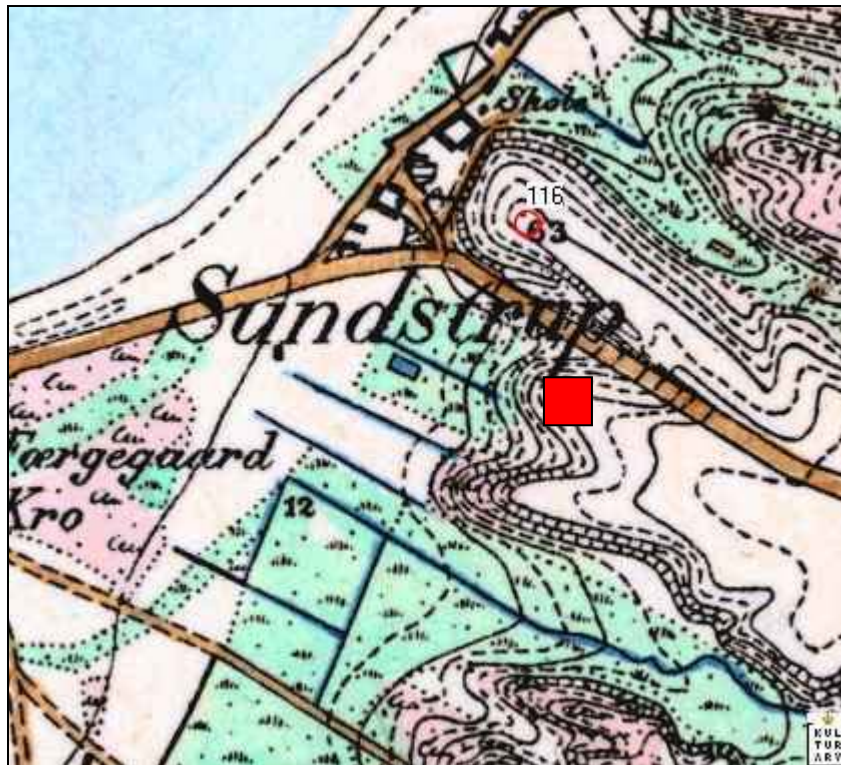

Enkelte af skårene var dekoreret på ydersiden. Denne dekoration eller ornamentik gav os en indikation på, at vi havde at gøre med anlægsspor fra yngre stenalder.

Ifølge den nye museumslov er det museets vigtigste opgave at arbejde for at bevare væsentlige fortidsminder for eftertiden. Vi snakkede derfor med bygherren, om det ikke var muligt at flytte anlægsarbejdet væk fra området med fortidsminder. Men placeringen var fastlagt og derfor var der ingen vej udenom – vi måtte foretage en egentlig udgravning

Gennemgang.

Udgravningen blev påbegyndt i starten af november 2005. Jorden var nu blevet så fugtig, at det gav langt bedre observationsforhold end ved prøvegravningen. Med rendegravemaskine blev det moderne pløjelag forsigtigt 'skrællet' af et område på ca. 700 m². Nu kunne en række mørke pletter erkendes i kontrast til undergrunden (se billede på forsiden). Alle disse mørkere pletter er resultatet af nedgravninger i undergrunden, der siden hen er fyldt op med muldjord og organisk materiale. Den fugtige jord gjorde endvidere, at der nu kunne erkendes en del flere fyldskifter på stedet end prøvegravningen havde indikeret. Der stod hurtigt klart, at der var tale om række fyldskifter, der alle stammede fra stenalderen. I toppen af flere fyldskifterne kunne der ses flint og keramik.

Figur 2: Bopladsens placering på den midterste af tre 'tunger' ud mod fjorden.

Når man har at gøre med fyldskifter, der indeholder flint, er det vigtigt, at alt bearbejdet flint bliver sorteret fra, således det efterfølgende kan lade sig gøre at undersøge hvilke emner der er blevet bearbejdet, og med hvilken teknik. Derfor blev det besluttet, at al den jord, som blev gravet op af fyldskifterne skulle sies igennem et sold med finmasket net. På billedet på forsiden ses museets motordrevne sold i aktion i baggrunden. På denne måde bliver jorden siet fra, og vi står tilbage med alle emner over 3 mm, som fyldskifterne indeholder. Det man står tilbage med er naturligvis ikke udelukkende oldsager i form af flintafslag og keramikskår mv.. Der vil også være et stort indhold af natursten, som jorden naturligt indeholder. Derfor blev

'restproduktet' fra soldningen hjemtaget til museet til skylning og efterfølgende sortering. Metoden resulterede bl.a. i et stort materiale af flintaffald fra redskabstilvirkning.

I den nordvestlige del af udgravningsfeltet, på den yderste flade del af næsset, fandtes 4 stolpehuller på række. Det blev ved afrensning af fladen med graveske søgt efter yderligere stolper, men uden resultat. De 4 stolpehuller formodes at være samtidige med de øvrige anlægspor på stedet. De kan således stamme fra et såkaldt midtsulehus, og i en sådan konstruktion have udgjort basen for en række stolper, der har stået midt i huset og båret taget. De 4 stolpehuller ligger i en række, der orienteret øst - vest med en drejning mod nordvest, hvilket således også har været husets orientering.

De 4 stolpehuller udgøres fra vest mod øst af følgende anlæg: K58, K59, K60 og K61. Det østligste stolpehul er trukket en smule nordligere end de øvrige og ligger således ikke fuldstændig på linje med de øvrige. Huset længde har været ca. 7,2 m. Bredden på huset kan ikke fastlægges, da kun de centrale tagstolpehuller kunne lokaliseres. Der er dog sandsynligvis to mulige konstruktioner af huset. Enten kan taget have haft en såkaldt A-form, hvor det har gået helt ned til jordoverfladen, og som sådan også har udgjort husets vægge. Den anden mulighed er, at der har stået en række vægstolper hele huset rundt, således huset har haft lodret stående vægge. Disse vægge kan have været udformet i form for fletværk.

Alle stolpehuller blev snittet og tegnet i 1:20. Den bortgravede halvdel blev soldet, mens den tilbageværende jord blev hjemtaget til flotering efter endt snittegning og foto. Ved flotering bliver jorden nænsomt skyllet igennem i et specialfremstillet sold, således evt. korn, frø, trækul og småkviste flyder op og kan 'skummes' fra. Floteringsprøverne indeholdte i alle tilfælde en meget begrænset mængde trækul og ingen makrofossiler (korn el. frø). Prøverne er sendt til Moesgårds naturvidenskabelige afdeling til vurdering for egnethed til C-14 datering. Resultaterne herfra afventes stadig. Her er floteringsrester udtaget fra øvrige anlæg på pladsen også medsendt, for at få en vurdering af det samlede potentiale og bestemmelse af evt. frø og korn. Der gjordes fund i K58 og K59 i form af henholdsvis 3 og 2 flintafslag.

Huse fra denne periode er sjældne, og man har derfor ikke så godt kendskab til deres udformning som i de senere perioder af oldtiden. Det ser ud til, at der findes mange forskellige former og størrelser, og ikke som senere en nærmest ensretning af husenes grundplaner. Det formodede hus fra Sundstrup skal således betragtes som endnu et bidrag til vores viden om yngre stenalders hustyper.

Figur 3: Snit i tagstolpehul K58.

Ved undersøgelsen blev der i alt registreret 50 fyldskifter.

Heraf viste 13 sig ved nærmere undersøgelse at være naturlige fyldskifter eller dyregange o.l. (K45, K56, K62, K67, K76-79, K82-83, K89-90, K92).

Yderligere 13 af fyldskifterne kan ikke betegnes nærmere end ”fyldskifter”, da det ikke kunne afgøres om der var tale om egentlige nedgravninger (gruber) eller der blot var tale om kulturlagsrester (K51-55, K57, K65, K68-69, K73, K85, K88, K91) Disse fyldskifter indeholdte generelt få fund, og der var ikke nogen tydelige lag i fylden.

3 fyldskifter (K42, K44 og K48) kan betegnes som lave gruber. Der var en tydelig afgrænsning af nedgravningen, men ingen egentlige lag i fylden. Oftest var der tillige få fund i disse fyldskifter.

Den største gruppe af anlæg, er den som kan betegnes som egentlige gruber. Til denne kategori kan henføres 16 fyldskifter (K43, K47, K49-50, K64, K66, K70-72, K74-75, K80-81, K84, K86-87). Disse har som hovedregel let konvekse sider og flad til let afrundet bund. Om gruberne sekundært er opfyldt med bopladsaffald eller om der er tale om egentlige deponeringsgruber, kan være svært at afgøre. Formentlig er gruberne i første omgang gravet med et andet formål, end at skaffe sig af med affald.

Gruberne har dog oftest en lagfølge med et mørkere og ofte trækulifarvet lag i bunden, og et brunt mere homogent lag i toppen. I de fleste tilfælde indeholdte de dybere gruber en større mængde bearbejdet flint og keramikskår. Flere gruber (K49, K71 og K84) havde endvidere et skallag mod bunden af gruben, bestående primært af hjertemuslingskaller og med et mindre indhold af blåmuslingskaller, sneglehuse og østersskaller. Dette kunne tyde på en bortskaffelse af husholdningsaffald.

Figur 4: Snit i grube K84. Bemærk skallaget i bunden i grubens højre side.

Af fint tildannede redskaber fandtes i grube K43 ægenden af en sleben flintmejsel (figur 5), og en formodet flækkekniv i grube K44. Ingen hele flintøkser blev fundet, men et enkelt fragment af en sleben flintøkse blev dog fundet, hvilket viser, at de har været til stede på pladsen. Herudover blev der i gruberne K50 og K75 fundet klynger af henholdsvis 31 og 28 flintskrabere (figur 6). Sådanne skraber sættes ofte i forbindelse med skindbearbejdning. Men slids-

sporsanalyser foretaget under mikroskop viser, at de også er brugt til plantebearbejdning og træarbejde.

Det er næppe tilfældigt, at skraberne er endt i samlet i så store klynger. At det er resultatet af en bevist handling kan der næppe være tvivl om, men om det er ment som et offer eller et depot til senere brug kan ikke umiddelbart afgøres.

Flintskraberne i grube K50 var endvidere nedlagt lige under liggeren til en skubbekværn. I grube K72 blev der ligeledes fundet 2 kværnsten, hvoraf den ene med flot dyb hulslibning ses på figur 7.

Figur 5: Æggede af sleben flintmejsel fra K43.

Figur 6: To af flintskraberne fra K75.

Figur 7: Ligge til skubbekværn fra K72.

Flere af gruberne indeholdte mellem 250 og 500 stykker bearbejdet flint. Den største del af disse mængder er afslag, som regnes for affaldsproduktet i denne sammenhæng. Men nyere undersøgelser har dog vist, at selvom flintstykker ikke er videre bearbejdet kan de have været anvendt til forskellige formål. I grube K75 blev der fundet næsten 1500 stykker bearbejdet flint. Ud over de tidligere nævnte skraber var den største mængde afslag, hvilket vinder om, at der i eller i nærheden af denne grube har foregået en flintbearbejdning af større omfang.

Alt i alt kan det konkluderes, at beboerne på bopladsen besad en vis viden om flinttilvirkning og dermed om flintens egenskaber som skærende værktøj.

Den næststørste fundgruppe på bopladsen var keramik. Der fandtes ingen hele krukker, men dog enkelte større skår, som kunne samles til større stykker. Således har vi fået et ganske godt indtryk af karrenes udformning og dekoration. Netop denne kombination af karrets udformning og dekoration, gør os ud fra kendte kronologier i stand til at give en nærmere datering af bopladsen til den senere del af tragtbægerkulturen. Denne kultur hører hjemme først i yngre stenalder eller bondestenalder (se tidstavle på sidste side). I kalenderår svarer dateringen til ca. 3100 f. Kr.

Karsiden, der er afbilledet på figur 8, er taget op i et samlet stykke af konservator Margit Pedersen i et såkaldt præparat, hvor man før optagelsen ligger stabiliserende lag af gaze og paraffin på den frilagte side. Da vi under udgravningen af gruben stødte på keramikken, blev vi klar over, at vi her havde muligheden for at bevare et exceptionelt flot stykke keramikhåndværk fra stenalderen. Skårene kunne ikke umiddelbart optages på konventionel vis uden at skade det voldsomt, og derfor blev konservatoren tilkaldt.

Sammen med det afbillede fandtes øvrige skår, som formentlig stammer fra samme kar. Disse lå alle under en større sten i grube K47. Det kunne se ud som om, at karret bevidst er blevet ødelagt med stenen, men ikke alle skår fra karret kunne genfindes, så muligvis har karret ikke været helt den endelige destruktions.

Figur 8: Karside fra K47, optaget i såkaldt præparat af konservator fra Viborg Stiftsmuseum.

I gruberne K71 og K84 i den østlige del af udgravningsområdet fandtes ligeledes større stykker dekorerede keramik. I første omgang kunne det konstateres, at skårene kom fra kar med ens dekoration. Efter rensning på museet viste det noget overraskende sig, at skårene rent faktisk passede sammen og med sikkerhed stammer fra samme kar. Dette viser en samtidighed mellem gruberne, og understreger, at gruberne ikke er et resultat af aktiviteter fortaget over en lang årrække.

Om beboerne på bopladsen selv har været i stand til at fremstille keramik eller om de handlet sig til det ved varebytte, kan ikke umiddelbart afgøres. Der findes meget sjældent spor efter selve keramikproduktionen i form af ovne/miler osv. Således er der heller ikke fundet spor af den slags ved denne udgravning.

Figur 9: Skår fra K71 og K84 samlet til ét stykke.

Om bopladsen har været boplads for én eller flere familier, der så i givet fald har boet under samme tag, er svært at afgøre. Huset ringe længde gør det dog mest sandsynligt, at kun én familie har boet her. En familieenhed kunne dog godt bestå af flere generationer. Muligvis har der ligget flere bopladser i nærheden, som beboerne på denne plads kan have haft et dyrkningsfællesskab med. For sikkert er det, at der har været malet korn på stedet, det vidner de 3 kværnsten om. Floteringsprøver fra gruberne har i to tilfælde afsløret enkelte forkullede korn. I K50 fandtes således ved floteringen enkelte forkullede korn. Det var også i denne grube en af kværnstenene fandtes. I grube K44 fandtes minimum 12 stk. forkullet korn. Dette giver interessante perspektiver, da det muligvis vil kunne lade sig gøre at artsbestemme kornene, så det kan klarligges, hvilke kornsorter disse tidlige bønder ved Sundstrup dyrkede. I skrivende stund afventes der dog stadig svar på analyserne af de forkullede korn og det øvrige indhold fra floteringsprøverne.

Man har ikke holdt sig til udelukkende at være agerbrugere. Bopladsen har ligget ideelt på kanten til Limfjorden til både at udnytte baglandet til agerbrug og jagt, og samtidig at udnytte fjordens ressourcer i form af indsamling af skaldyr mv. Dette er lagene af muslingeskaller i bunden af enkelte af gruberne et sikkert vidnesbyrd om.

Der har endvidere forgået en del flintforarbejdning på stedet, hvilket de store mængder flintafslag i gruberne vidner om. Det kan måske undre, at der ikke fandtes flere, tildannede redskaber på stedet, men de vel har været brugt i arbejdsområder rundt om selve bopladsen ved skovrydning, jagt og høst. Og når de var udtjente – ja så blev de vel efterladt.

Sundstrup Øst i et lokalt perspektiv

Fundene ved Sundstrup har givet os et indblik i den blandingsøkonomi man på den tids bopladser havde. I de kystnære områder levede man ikke udelukkende af landbrug og husdyrhold, men udnyttede også de marine ressourcer, som bogstaveligt lå lige uden for døren.

Ser vi på bopladsen i et lokalt perspektiv er den ret enestående. Der er ikke tidligere gravet bopladser fra denne periode i området. I museet magasiner ligger der dog enkelte indleverede oldsager, som kan stamme fra samme periode som bopladsen ved Sundstrup. Fundoplysning-

gerne er dog for dårlige til de kan relateres nærmere til bopladsen. Det er ofte ikke præciseret nærmere end at de er fundne i ”nærheden af Sundstrup”.

Den i dag sløjfede gravhøj, der er registreret nordvest for bopladsen på den anden side af Sundvej (nr. 116 på figur 1 og 2) kan have relationer til bopladsen. Muligvis kan højen have indeholdt en dysse eller jættestue fra stenalderen. Vi ved, at megalitterne sandsynligvis er opført tidligere end denne boplads, men siden hen er kammeret i de fleste gravhøje med jættestuer genbrugt gennem flere århundrede. Fremtidige undersøgelser vil muligvis kunne give et svar på, om indbyggerne på bopladsen kan have været gravlagt i en af gravhøjene i området. Fremtidige undersøgelser i området vil kunne give os mere viden, og skal uden tvivl henholdes til Sundstrup Øst bopladsen.

Sundstrup Øst i regionalt/nationalt perspektiv

Vi har endnu ikke fået vished for om stolpehullerne fra det formodede hus er samtidige som gruberne og keramikken. Det kan trækullet fra floteringsprøverne muligvis give os svar på ved hjælp kulstof 14 metoden. Hvis det viser sig at være tilfældet, er huset det ældste Viborg Stiftsmuseum endnu har undersøgt. Dette vil give det en særlig status, og dermed være noget der refereres til ved kommende undersøgelser af lignende bopladser rundt om i landet. For ikke bare i vores region, men også på landsplan vil huset være et af de ældste vi kender. Der kendes hyttelignende strukturer fra Ertebøllekulturen, men de første bønders huse kender vi i virkeligheden meget lidt til.

Der kendes dog enkelte ældre huse fra Bornholm og Langeland. Disse er dog noget større og kraftigere i konstruktionen.

Enkelte huse med samme konstruktion og nogenlunde samme længde kendes fra yngre perioder af bondestenalderen.

Tak til Erik Rohde for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Relevant litteratur

Peter Vang Petersen: *Flint fra Danmarks oldtid*. Høst og søn. 1999.
 Jørgen Jensen: *Danmarks Oldtid – Stenalderen*. Gyldendal 2003.

Diverse oplysninger:

Viborg Stiftsmuseums j. nr.:	VSM 09013
Lokalitet:	Sundstrup Øst, Sundstrup
Sogn, herred og amt:	Ulbjerg, Rinds, Viborg
Dansk Kulturhistorisk Centralregister:	130913-187
Kulturarvsstyrelsens j. nr.:	2003-2123-0733
Bygherre:	Erik Rohde
Areal:	Ca. 0,07 ha.
Rendegravemaskine fra:	Erik Nielsen, Klotrup
Deltagere i udgravningen:	Arkæolog Mikkel Kiildsen, VSM Arkæolog Kamilla F. Terkildsen, VSM Arbejdsmand Mogens Sørensen, VSM

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af bygherren og Viborg Stiftsmuseum

Om bygherrerapporter

Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.¹

Viborg Stiftsmuseum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie. Ældre numre kan købes for 20 kr. (medmindre andet er anført) ved henvendelse til museet.

Liste over Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004
3. Brokbakken – en samlingsplads(?) fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004
4. Lynderup SV – et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2005
5. Teglværksvej – en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005
6. Klejtrup Syd – en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høyem Andreasen. 2005
7. Krogen, Aidt. Under udarbejdelse.
8. Højvangen, Ørum. Under udarbejdelse
9. Stenshede – en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2006
10. Ørum Sportsplads – et aktivitetsområde fra ældre jernalder. Mikael H. Nielsen. 2005.
11. Sundstrup Øst – en boplads fra yngre stenalder. Mikkel Kiildsen. 2006

---

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

